

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та
процесу

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Кримінальний процес»

на тему:

«Захист прав неповнолітніх у кримінальному процесі»

Студентки 3 курсу ПР - 31 групи

Галузь знань 0304 «Право»

Напрямок підготовки 6.030401

«Правознавство»

Волощук А.І.

Керівник: зав. кафедри кримінального
права та процесу

к.ю.н., доц.

Рогатинська Н.З.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS

Члени комісії

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____ (прізвище та ініціали)

(підпис)

Зміст

Вступ.....	2-3
РОЗДІЛ. I. Суть і предмет захисту неповнолітніх в кримінальному процес..	4-10
1.1. Загальна характеристика неповнолітніх у кримінальному процесі.....	4-7
1.2. Предмет захисту неповнолітніх.....	8-10
РОЗДІЛ. II. Роль захисника неповнолітнього у кримінальному процесі....	11-17
2.1. Захист неповнолітнього на стадії досудового розслідування.....	11-14
2.2. Захист неповнолітнього в судовому розгляді.....	15-17
РОЗДІЛ. III. Особливості відповідальності неповнолітнього у кримінальному процесі.	18-21
3.1. Застосування примусових заходів виховного характеру.....	.18-20
3.2. Інші види відповідальності у кримінальному процесі.....	21
Висновок.....	22-24
Використана література.....	25-26

Вступ

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості правопорушень, у тому числі й злочинів, вчинених неповнолітніми особами. Україна здобула зміни і стала на шлях побудови правової держави та створення демократичного суспільства, в якому важливе місце займають загальнолюдські цінності. Однією із головних умов для побудови демократичної правової держави є забезпечення інтересів, прав і свобод людини, особливо дитини, чітко визначене правове визначення щодо підвищення ефективності заходів, спрямованих на надійне забезпечення їх правового захисту, покращення діяльності державних органів щодо зменшення правопорушень серед неповнолітніх. Та обов'язкове визначення основних та додаткових гарантій захисту прав та інтересів неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні.

Також актуальність полягає у тому, що особливості притягнення до відповідальності неповнолітніх, повинні бути визначені в законах України та усіх правових нормах. Неповнолітні мають, з одного боку, знати та розуміти, що вони, як і всі громадяни, повинні дотримуватись встановлених правил поведінки та поважати закони держави, адже за кожне правопорушення є відповідальність. Та з іншого боку, застосування кримінально-процесуального впливу до неповнолітніх повинно здійснюватись на засадах неухильного дотримання процесуальних норм, гуманного ставлення до їх духовного стану, забезпечення їх права на захист, справедливої оцінки скоєного проступку і невідворотного застосування заходів відповідного примусу.

Мета і завдання дослідження. Метою курсової роботи є дослідження захисту та особливостей правового статусу неповнолітніх та регулювання інституту відповідальності неповнолітніх у кримінальному провадженні України, а також обґрунтування пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства у зв'язку з більш повним визначенням їх правового статусу та захисту.

Реалізація поставленої в курсовій роботі мети, зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- визначити загальну характеристику неповнолітніх у кримінальному процесі;
- визначити предмет захисту неповнолітніх;
- розкрити захист прав неповнолітнього на стадії досудового розслідування та захист прав в судовому розгляді;
- обґрунтувати застосування заходів виховного характеру та інші види відповідальності щодо неповнолітніх у кримінальному процесі.

Об'єктом дослідження є правове становище щодо захисту прав неповнолітніх як суб'єктів кримінально-процесуальної відповідальності, а також правовідносини, що складаються у даній сфері.

Предметом дослідження є сукупність правових норм, що регулюють захист прав неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Рівень розробки. Важливий внесок у розробку загальнотеоретичних основ реалізації прав дитини у кримінальному провадженні, а відтак і неповнолітніх осіб, що застосовується у кримінальному провадженні здійснили такі визнані вчені, як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, П.Д. Біленчук, В.Є. Богінський, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, В.Г. Гончаренко, Г.Г. Доспулов, О.М. Іщенко, Л.М. Карнеєва, Н.І. Клименко, М.В. Костицький, І.І. Котюк, Є.Д. Лук'янчиков, С.М. Мельник, А.В. Молдован та ін. Вони стверджують, що кримінальне провадження у справах за участю неповнолітніх осіб повинно вибудовуватися з врахуванням їх вікових особливостей та з заходами виховного характеру.

РОЗДІЛ І. Суть і предмет захисту неповнолітніх в кримінальному процесі.

1.1. Загальна характеристика неповнолітніх у кримінальному процесі.

Кримінальний процес розглядає права та обов'язки кожного громадянина та відповідно спрямований на їх захист для додержання порядку та справедливості в Україні. Конституція України затверджує непорушність прав та інтересів громадян, в ній вказуються умови забезпечення юридичної допомоги та стверджується, що кожна особа має право на допомогу. [1] Але особливої правової допомоги та захисту потребують неповнолітні особи.

Неповнолітні особи –це особи, які не досягли 18 років, тобто віку, з досягненням якого закон пов'язує настання повної дієздатності.

У Кримінально-процесуальному кодексі України існує спеціальний порядок кримінального процесу щодо неповнолітніх. У ньому вказується, що кримінальний процес неповнолітніх створюється з врахуванням особливостей, які існують для їх захисту.

Якщо кримінальне провадження здійснюється відразу за двома і більше людьми і між обвинуваченими є хоча б один неповнолітній то провадження здійснюється слідчим, адже він спеціально призначається керівником для досудового розслідування неповнолітнього.

У кримінальному провадженні щодо неповнолітнього слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та особи, які беруть участь у процесі, зобов'язані здійснювати усі дії у тому порядку, щоб якнайменше змінити чи порушити життя неповнолітнього, але при цьому усі повинні відноситись до такої особи легко та не вимушено та пам'ятати про вік неповнолітнього і його психологічний стан. Також учасники процесу мають роз'яснювати суть процесуальних дій, роз'яснювати чому саме таке рішення, та роз'яснювати значення даного рішення, вислуховувати думку обвинуваченого при прийнятті рішення. Учасники кримінального процесу повинні дотримуватись усіх вказаних заходів для уникнення негативного впливу та для якнайкращого

результату для неповнолітнього, адже при такому розгляді справи особа може зрозуміти свою провину та понести виховне покарання, а не кримінальне.

Важливу роль відіграють заходи, які спрямовані на запобігання заперечливого впливу на неповнолітнього.

Усі дані положення застосовуються до осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Ці положення вказані у Кримінально процесуальному кодексі України та спрямовані на захист неповнолітніх злочинів. [2]

У Міжнародно-правовій основі кримінального процесу щодо неповнолітнього є спеціальне положення Конвенції про права дитини, Міжнародний пакт про політичні і громадські права, Конвенція про захист прав людини і основних свобод та інші міжнародно-правові акти щодо прав людини і судочинства, усі ці положення спрямовують суд, прокурора, органи попереднього розслідування на дотримання особливостей стосовно неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Конвенція про права дитини визначає, що права дитини, яка порушила кримінальне законодавство, яка є обвинуваченою або є винною в порушенні закону, має право на виправлення, допомогу що сприяє розвиткові у ній почуття гідності і важливості, допомогу, яка б змінила ставлення неповнолітнього до прав людини й основних свобод інших. Ця Конвенція зосереджена на допомозі неповнолітньому та основним її обов'язком є врахування віку дитини та бажання правильно сприяти змінам дитини та надати розуміння, що кожна дитина є корисною у суспільстві.

Дані положення міжнародних документів, мають за мету, надати кожній дитині розуміння того, що вона є корисною. Ці положення забезпечують, щоб жодна дитина не вважалась порушником кримінального законодавства, яка не була звинувачена і визначена винною через дію або бездіяльність, яка національним і міжнародним правом не заборонена на час її здійснення.

Міжнародні документи спрямовують увагу на те, щоб кожна дитина, яка звинувачується чи порушила закон, мала відповідні гарантії щодо свого захисту:

- Презумпцію невинуватості, до тих пір поки остаточно не буде доведено її вени згідно із законом
- Негайне і непримушене інформування її про обвинувачення щодо неї, та якщо є необхідним через її батьків або законного представника, і отримання правової будь якої іншої допомоги при підготовці виконанні свого захисту.
- Розгляд справи незалежним, компетентним і безстороннім органом або судовим органом для справедливого, об'єктивного та рівноправного слухання відповідно до законодавства в присутності захисника, адвоката або іншої належної особи. При цьому обов'язково враховується вік, інтереси, психологічний стан чи становище її батьків, опікунів чи законних представників. Розгляд справи є невідкладним.
- Неповнолітній має право на свободу слова та дачі показань чи визнання вини.
- Якщо неповнолітній порушив кримінальне законодавство то повторний розгляд здійснюється вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом або судовим органом відповідно до закону.
- Якщо неповнолітній не розуміє мови яка використовується в залі суду або не говорить нею, то їй надається безкоштовна допомога перекладача.
- Та надається повага до особистого життя особи на усіх стадіях розгляду. [3]

Міжнародний пакт про громадські і політичні права стосовно неповнолітніх кримінальне провадження повинно враховувати вік неповнолітнього та бажання впливати на їх перевиховання.

Міжнародний пакт передбачає обов'язковість досудового розслідування слідчим, адже саме повірений керівником органу досудового слідства повинен здійснювати кримінальний розгляд щодо неповнолітнього, тобто саме слідчий спеціалізується на розгляді справ щодо неповнолітніх. [4]

Досудове розслідування щодо кількох осіб здійснюється за дорученням керівника, також слідчому. У Кримінальному кодексі затверджується що розгляд справи щодо кількох обвинувачених де є неповнолітній про неможливість виділення кримінального процесу в окреме кримінальне провадження.

Проте кожен учасник кримінального процесу, прокурор, суддя, слідчий суддя, зобов'язані знати усі особливості судового розгляду щодо неповнолітнього та здійснювати процесуальні дії, в тому порядку, щоб якнайменше негативно вплинути на неповнолітнього, враховувати вік та психологічний стан обвинуваченого, неповнолітнього та вживати усіх можливих заходів для запобігання неправильного впливу, зокрема:

Про відокремлене утримання неповнолітнього обвинуваченого (підозрюваного) і дорослих в місцях попереднього ув'язнення що вчинили кримінальне правопорушення;

Після опитування слідчим двох і більше осіб щодо з'ясування обставин та показань, запобігти вже допитаних осіб негативного впливу на неповнолітнього підозрюваного.

Обов'язкова присутність під час допиту неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) батьків, опікунів, законних представників, педагога чи психолога, якщо є за необхідним – лікаря.

Участь захисника у кримінальному процесі неповнолітнього, обвинуваченого є обов'язковою з того моменту, коли було визначено, що особа не досягла вісімнадцяти років або якщо виникла підозра про досягнення повноліття особи.[5; ст.173.]

1.2. Предмет захисту в кримінальному процесі.

Предмет захисту полягає у інтересах і правах обвинуваченого, підозрюваного. У підозрюваного після затримання або після притягнення до обвинувачення, виникають різні або взагалі інакші інтереси. До цих інтересів можна віднести прагнення уникнути від кримінальної відповідальності або прагнення уникнути покарання. Якщо визначили вину обвинуваченого та все ж таки довели та обґрунтували цю вину, то у злочинця з'являється інший інтерес, такий як бути покараним справедливо і понести якнайменшу відповідальність за свою дію, та щоб враховувались пом'якшуючі обставини.

Щодо матеріального інтересу він може полягати в повному або частковому спростуванні обвинувачення в матеріальному сенсі і невизнанні обвинуваченим всіх чи деяких пунктів обвинувачення. Звичайно, обвинувачений у будь-якому випадку бажає якнайбільше реалізувати та збільшити свої інтереси, цю можливість кожен обвинувачений здійснює використовуючи різні засоби та способи захисту. Під предметом захисту розуміються та охоплюються не абстрактні, а саме суб'єктивні, особисті, індивідуальні, інтереси які мають конкретного обвинуваченого. Будь-яке право обвинуваченого не може бути предметом захисту, наприклад, непорушене суб'єктивне право не є предметом захисту, адже немає від кого чи від чого його захищати. Що стосується непорушних суб'єктивних прав обвинуваченого то можна сказати, що у цих суб'єктів існує проблема тільки реалізації. Та порушені суб'єктивні права, спочатку поновляються, а потім реалізуються, саме тоді вони стають предметом захисту. Захист таких прав є необхідним. Саме в такий спосіб предметом захисту будуть як суб'єктивні інтереси, так і порушені суб'єктивні права обвинуваченого. [6]

Порушені права бувають реальні та уявні. Уявними правами можна назвати тоді, коли обвинувачувана особа вважає порушеними свої права, які мали місце, але насправді такого порушення не було. Уявні права створені для необхідності їх перевірки, щоб визначити чи дійсно були порушені дані права, що обумовлено презумпцією невинуватості. Щодо реальних прав, то їх порушення є складовою

частиною в предмет права на захист, тому, що держава повинна у разі порушення поновити право, після чого дати можливість особі реалізувати його.

Після пред'явлення обвинувачення, обвинувачений повинен захищати та відстоювати свої особисті права на досудовому слідстві та в судовому розгляді для досягнення виправдовувального вироку.

Щодо інтересів обвинуваченого то вони можуть як співпадати так і суперечити кінцевим завданням правосуддя. Звичайно цілком будуть співпадати інтереси тих осіб, які не порушували законодавство і які відповідно до цього хочуть буди звільненні від кримінальної відповідальності та роблять усе, щоб бути виправданими. Також інтереси правосуддя та обвинуваченого співпадають тоді, коли обвинувачений признається у скоєному злочині лише для того, щоб не нести відповідальність за більш важкий злочин, ніж вчинив він. Особи, які в дійсності захищаються від несправедливого покарання, відстоюють свій інтерес, який являється і завданням правосуддя.

Але не завжди інтереси правосуддя та обвинуваченого співпадають, вони також можуть здійснювати протиріччя із правосуддям. Йдеться мова про той випадок, коли обвинувачений прагне уникнути кримінальної відповідальності, прагне уникнути від законного, справедливого і об'єктивного покарання, яке дійсно заслужив.

Тому можна сказати, що захисту потребують лише ті особи, які обвинуваченні не справедливо, ті які не порушували законодавство держави, особи в яких дійсно є спільний інтерес з правоохоронними органами, а особи, які захищають свої права порушивши закон – повинні нести покарання відповідно до законодавства.

Проте детальніший розгляд даної теми показує трішки інакші висновки.

Все таки закон має відповідний перелік обставин, які можуть пом'якшити кримінальну відповідальність навіть якщо особа в дійсності скоїла кримінальний злочин, до цих обставин відносяться: явка з повинною, щире зізнання та активне

сприяння розкриттю злочину. Ці обставини сприяють тому, щоб інтереси обвинуваченого та завдання правосуддя сприяли повному та правильному розкриттю кримінального процесу. [7; 219ст.]

Але навіть коли обвинувачений заперечує своє, здавалось би, безпідставне звинувачення та не визнає себе винним, то все рівно він має право на захист і не може бути ущемленим будь у чому. А не можливо не надати захист обвинуваченому у зв'язку з тим, що поки не буде дійсно доведено вину обвинуваченого, поки не вступить вирок справи в законну силу то ніяк не можна визначити який все таки інтерес має обвинувачений - чи такий що співпадає із правоохоронними органами чи такий що суперечить їх діям.

Наприклад, не визнав себе винним, просив про виправдання, а суд визнав його вину доведеною і виніс обвинувальний вирок. Тим самим з'ясувалось, що позиція обвинуваченого суперечила об'єктивній істині а, отже, кінцевим завданням правосуддя. Але кваліфікувати її як незаконну не можна. Наприклад, вирок скасували, а обвинуваченого реабілітували. Тому незалежно від того, чи буде обвинувачений визнаний винним чи виправданим, його інтерес — захищатися від пред'явлених обвинувачень — це його законний інтерес.

Якщо інтереси обвинуваченого регулюються нормами права то ці інтереси є законними. До законних інтересів можна віднести не правові процесуальні інтереси тоді, коли вони не суперечать нормам права та моральним засадам суспільства. Під незаконними процесуальними інтересами обвинуваченого розуміється: бажання вчинити втечу з-під варти, намовити свідків до дачу неправдивих свідчень, сфальсифікувати докази і ін. [8; 174ст]

РОЗДІЛ. II. Роль захисника неповнолітнього у кримінальному процесі.

2.1. Захист неповнолітнього на стадії досудового розслідування.

Під час захисту неповнолітнього на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, згідно із ст.91 КПК України, визначаються обставини, а саме:

- повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розмову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними;
- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Перевірка усіх цих обставин покладається на прокурора тому, що саме прокурор повинен забезпечити виконання норм чинного законодавства.

Як вказано у ст.214КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Після проведення розслідування та вікової категорії підозрюваних прокурором, слідчим може бути прийняте одне з таких рішень: закриття кримінального провадження; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. [9]

В Кримінальному кодексі України виділяється ряд категорій осіб щодо неповнолітніх: 1) малолітні, тобто ті, які не досягли 14-річного віку, 2) новонароджені діти, 3) діти, які не досягли 16-річного віку, тощо. Мова про кримінальну відповідальність йдеться у тому випадку, коли маються на увазі виділення серед цих осіб тих, що досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отож, неповнолітніми слід вважати, осіб які досягли 16-річного віку, а інколи у випадках – 14річного віку.

До цієї категорії громадян іноді застосовується положення про застосування до неповнолітнього підозрюваного примусових заходів виховного характеру

Однак, якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливе виправлення неповнолітнього, обвинуваченого в скоєнні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання, а неповнолітній обвинувачений і його представник не заперечує, він становить клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і направляє його в суд. [10]

До неповнолітніх можуть застосовуватися заходи з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять. Можливе застосування цих заходів здійснюється за наявності передбачених законом підстав і передбаченому законом порядку. Під заходами розуміються:

- Приватне зобов'язання;
- Приватне порука;
- Запорука;
- Домашній арешт;
- Утримання під вартою.

Застосування запобіжного заходу щодо неповнолітнього підозрюваного здійснюється передачею неповнолітнього підозрюваного під нагляд батькам, опікунам або піклувальникам, а якщо підозрюваний виховується в дитячому закладі, то вона передається під нагляд адміністрації цієї установи. Обов'язково урахуванням мети і підстави застосування запобіжного заходу. Зокрема, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

-) Ховатися від органів досудового розслідування і суду;

) Знищити, приховати або спотворити будь-яку з речей або документів, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

) Незаконно вплинути на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста в цьому кримінальному провадженні;

) Перешкоджати кримінального провадження іншим чином;

) Здійснити інше кримінальний злочин або продовжити здійснювати дане правопорушення.

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні неповнолітнім кримінального злочину і наявність ризиків, які дають достатніх підстав слідчому судді і суду вважати, що підозрюваний може здійснити зазначені дії. Слідчий прокурор не має права без наявності зазначених підстав звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу.

Також неповнолітніх осіб застосовується запобіжний захід у вигляді затримання тримання під вартою. Але відповідно до ч 2 ст.492 КПК України ці заходи можуть застосовуватися до неповнолітніх лише в разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить наступ вищевказаних ризиків, тобто неповнолітній не зробить спроб до вчинення нових кримінальних правопорушень, не забороняє встановлення істини у справі, не ховається від слідства і суду. Слід зазначити, що відповідно до закону, обрання запобіжного заходу - утримання під вартою, можливий тільки за рішенням слідчого судді, суду. при вирішенні питання про підтримку клопотання слідчого про запобіжний захід прокурор зобов'язаний ретельно ознайомитися з усіма матеріалами кримінальної виробництва, що містять підстави для утримання неповнолітнього під вартою, і особисто, у всіх без винятку випадках, допитати неповнолітнього підозрюваного.

Як виняток, без визначення слідчого судді, суду неповнолітній може бути затримана уповноваженою посадовою особою у випадках, (Затримання уповноваженою посадовою особою), але не пізніше 60 годин з моменту фактичного затримання повинна бути доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу або звільнена. [11]

Про взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють. Також в передбачені КПК України строки розглядається слідчим суддею, судом на загальних підставах клопотання прокурора або слідчого за погодженням з прокурором про обрання щодо неповнолітнього підозрюваного. Порядок складання клопотання визначених статтею 184 КПК України.

2.2. Захист неповнолітнього в судовому розгляді.

Судовий розгляд — це система норм, які регулюють відносини між судом, особами, які беруть участь у справі, діяльність суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення суті цивільно-правового спору та справ окремого провадження.

Судовий розгляд у кримінальному процесі має свої етапи: відкриття судового засідання, судовий розгляд, судові дебати, останнє слово підсудного та кінцева стадія – ухвалення вироку.

Відкриття судового розгляду розпочинається з того, що головуючий відкриває це засідання і оголошує про розгляд кримінального провадження.

Секретар судового засідання повинен доповісти хто із учасників явився у судове засідання, та хто не прибув і по яких причинах. Також, секретар судового засідання перевіряє чи надіслані повідомлення тим, хто не прибув. Ще одним повноваженням судового секретаря є те, що він перевіряє повноваження захисників та представників підсудного, а також здійснює повне фіксування судового засідання.

Обов'язково, судовий розпорядник повинен роздати особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку, де зазначені їхні права та обов'язки. Після чого, головуючий з'ясовує, чи зрозумілі цим особам їхні права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх.

Це були своєрідні підготовчі дії, після чого головуючий оголошує про початок розгляду. Який розпочинається з викладення прокурором короткого викладу обвинувального акта. [12]

Коли обставини з'ясовані, встановлені та перевірені, є наявність доказів, головуючий з'ясовує учасників судового провадження і чи є у них доповнення до судового розгляду, якщо так, то які. В разі чого, суд розглядає такі клопотання, у зв'язку з чим має право ставити питання сторонам провадження.

Якщо клопотань не має, суд встановлює ухвалу про закінчення з'ясувань обставин та переходить до судових дебатів.

Після закінчення судових дебатів, обвинуваченому надається останнє слово. Суд, не має права обмежувати у часі обвинуваченого, ставити запитання різного виду. Обвинувачений, під час останнього слова може надати нові обставини, які мають вагоме значення для кримінального провадження, де суд може відновити з'ясування обставин та перевірку доказів, після чого знову розпочинаються судові дебати та надання останнього слова.

Крім того, особи, які беруть участь у справі дають пояснення, показання, висновки, консультації стоячи. Особи, які присутні в залі судового засідання, повинні вставати, коли входить і виходить суд, а також стоячи заслуховують рішення суду.

Досудове розслідування має багато особливостей, і у свою чергу велику роль відіграють неповнолітні. Суди повинні враховувати усі вимоги міжнародних правових актів, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, адже, такі особи наділяються особливим статусом і підлягають захисту.

Перш ніж розпочати кримінальне провадження щодо неповнолітнього потрібно з'ясувати усі необхідні фактори: стан здоров'я, розвиток дитини, наявність захворювань, психологічний стан та виховання батьками. Тому що, такі дані можуть сильно вплинути на подальший розвиток даних. А також, якщо є певні хвороби, потрібні медичні документи або висновки судово-медичних експертів. Також, залучаються, в разі необхідності, законні представники, лікар, педагог або психолог. Неповнолітньому роз'яснюються його права та обов'язки, а також необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність. Допит неповнолітнього повинен проходити у встановленому місці, та не перевищувати двох годин на день. Слідчий повинен ставити себе досить спокійно та впевнено, та задавати запитання, які повинні бути простими, доступними для розуміння неповнолітнього. [13.]

Виявлені моменти виховання дитини-підлітка, допомагають виявити причини, які спонукали неповнолітнього до вчинення злочину. В обов'язковому порядку, як це встановлює КПК України, повинні бути повідомлені батьки, опікуни чи піклувальники неповнолітнього про затримання і взяття під варту.

В разі безпідставності арешту, суд повинен негайно скасувати такий запобіжний захід або замінити його іншим. У такому разі, до судового розгляду залучається захисник, який діє тільки в інтересах підсудного. Його участь є обов'язковою.

Особливості має також і призначення покарання неповнолітнім, при якому суд повинен враховувати не тільки ступінь важкості вчиненого злочину, але і особу як винного, усю повноту обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання, умови життя та чинники, які негативно впливають на поведінку неповнолітнього. При здійсненні покарань, суди повинні чітко дотримуватись вимог КК України, які призначаються для неповнолітніх.

РОЗДІЛ. III. Особливості відповідальності неповнолітнього у кримінальному процесі.

3.1. Застосування примусових заходів виховного характеру.

У відповідності зі ст. 498 КПК кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, провадиться внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Як уже зазначалося, участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою. За наявності достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотання прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього, примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей та кримінальної міліції у справах дітей, якщо вони з'явилися або були викликані в судові засідання. Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні. [14]

Відповідно до ст. 501 КПК під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує такі питання:

чи мало місце суспільно небезпечне діяння;

чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння;

чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

Якщо під час судового розгляду не буде доведено однієї із обставин, передбачених КПК України, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів виховного характеру і закрити кримінальне провадження.

При застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у вигляді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на кримінальну міліцію у справах дітей покладається обов'язок доставити неповнолітнього до

спеціального навчально-виховного закладу. Ухвала, постановлена за наслідками розгляду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, може бути оскаржена.

Дострокове звільнення від примусового заходу виховного характеру неповнолітній може бути достроково звільнений ухвалою суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, від примусового заходу виховного характеру в порядку, передбаченому КПК України. [15]

Ухвала суду може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під час перебування у навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. При розгляді клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру.

3.2. Інші види відповідальності у кримінальному процесі.

У кримінальному процесі існує декілька видів відповідальності. Відповідальність застосовується тоді, коли правопорушник у кримінальному провадженні своїм діянням заподіює шкоду, або коли діяння має реальну загрозу для заподіяння шкоди суспільству, державі та їхнім благам, інтересам.

Кримінальною відповідальністю мають забезпечуватись кримінальні процесуальні правопорушення, які відбуваються в межах відповідних правовідносин, що пов'язані з невиконанням неповнолітнім кримінального судочинства покладених обов'язків, якому притаманна суспільна небезпечність, що потребує кримінально-правової заборони.

Наступним видом відповідальності, як елемент кримінального процесу, є адміністративна відповідальність. Під цією відповідальністю слід розуміти накладення на неповнолітніх (правопорушників) адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру. Але адміністративне стягнення неповнолітнього сплачують батьки, опікуни або інші представники.

Наступним видом відповідальності є дисциплінарна відповідальність, але ця відповідальність не стосується неповнолітніх, адже вона застосовується до осіб що порушили трудову дисципліну. Ця відповідальність прямо передбачає зв'язок правопорушення з невиконанням особою службових зобов'язань.

Висновок.

Здійснюючи провадження щодо неповнолітнього, суддя, прокурор, слідчий суддя, застосовують усіх необхідних знань для не ушкодження психіки та здоров'я неповнолітнього, щоб як найменше порушити або змінити життя неповнолітнього, тому вживаються усі заходи, спрямовані на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника є обов'язковою з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою.

Якщо захисник не був залучений до справи неповнолітнього то відповідно до частини 2 і 3 ст. 49 КПК слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя чи суд постановляє ухвалу, якою доручає Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката є обов'язковою для негайного виконання. У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновлювачів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Якщо обвинуваченим є неповнолітній слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини.

До неповнолітньої особи не може бути застосований привід свідка. Все це є додатковими гарантіями захисту прав неповнолітніх в кримінальному процесі.

Прийнятий КПК України передбачив особливу процедуру допиту неповнолітніх та малолітніх осіб. При проведенні слідчих (розшукових) дій за

участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря. До початку допиту особам роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. [16]

Новелою нового КПК є допит малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування).

Новий КПК України передбачає скасування інституту підписки про невиїзд та визначає наступні запобіжні заходи: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Крім цих запобіжних заходів до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. Передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

Таким чином, провадження в кримінальних справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми, визначається як особливим підходом до захисту їх прав, так і колом обставин, які необхідно обов'язково встановити, а також особливостями їх особистісного та вікового статусу. Це зумовлює необхідність проведення комплексних досліджень у сфері кримінального провадження у справах дітей. [17]

Використана література:

1. Конституція України, Верховна Рада України від 28.06.1996 №254к/96-ВР.
2. Зеленський С.М., Назаренко С.П., Письменний Д.П. Провадження у справах дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2012. – 160 с.
3. Конвенція «Про права дитини», ООН; Міжнародний документ від 20.11.1989 р.
4. Кримінальний процес України. Молдован А.В., Мельник С.М. Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2013. - 366 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. Т.2 / за заг. ред. В.Я.Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України, Верховна Рада України від 13.04.2012 №4651-VI.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. У 2 т. Том 2. Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 664 с.
8. КУКАНОВА Г.В. - ад'юнкт Донецького юридичного інституту МВС України «право неповнолітнього учасника , кримінального процесу на участь законного представника на досудових стадіях» 2012р.- 147-151с.
9. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) [Текст]/ [Рожнова В.В., Савицький Д.О., Конюшенко Я.Ю. та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 280 с.
10. Пакт «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права», ООН;, Міжнародний документ від 16.12.1966 р.

11. Постанова Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 №5
12. Прокопенко А.В. - національний технічний університет України; Київський політехнічний інститут «Захист прав неповнолітніх у кримінальному провадженні» 2013р.- 118-123ст.
13. Статіва І.І. Початковий етап досудового провадження в сучасному кримінальному процесі: український і західний контексти: Монографія. – Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 248 с.
14. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України: навчальний посібник у питаннях і відповідях – Київ: Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, третє видання, 2012р.- 275 с.
15. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Шпотаківська О.В. Практикум з кримінального процесу: навч. посібник. – К.: КНТ, 2010. – 360 с.
16. Хахуцяк О. ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ України: Вісник, Хмельницького інституту регіонального управління та права «Захист прав неповнолітніх у кримінальному процесі», м. Київ. 2013р. – 21с.
17. Захист прав неповнолітніх у кримінальному процесі <http://lepetiha.just.ks.ua/zahist-nepovnolitnih-u-kriminalnomu-protsesi.html>

